

1. DEVARIM 3:23 – “I PRAYED TO GOD!”

וַאֲתַחֲנֶן אֵל ה' בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר:

I pleaded with God at that time, saying.

2. RASHI – IT WAS NOT A MERIT-BASED REQUEST

אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם - אעפ"י שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם

Whereever you see the word “chinun” it means a “free gift”. Although the righteous might make a claim to reward depend Upon their good deeds, yet they solicit from the Omnipresent only an ex gratia gift.

3. SHEM MI'SHMUEL (תרע"ג) – DON'T RIGHTEOUS PEOPLE KNOW HOW UNDESERVING THEY ARE?

ברש"י אעפ"י שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם, עכ"ל. ויש להבין הלא ידוע שכל מה שהאדם צדיק ביותר ויודע את גדלות השי"ת הוא יודע ביותר שעדיין לא עשה מאומה לעומת חיובו נגד גדלות השי"ת, וכידוע ממעשה דרב סעדי' גאון שעשה תשובה בכל יום על קוצר עבודה דאתמול, באשר השיג בכל יום חדשות בגדלות השי"ת, ובמדרש (פרשה זו) מכאן אתה למד שאין לברי' כלום אצל בוראו, וא"כ היתכן לומר שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אדרבה בעיניהם נדמה שעדיין לא עשו מאומה. וכ"ק זקיני האדמו"ר הגדול זצלה"ה מקאצק הגיד שהפירוש במעשים טובים שעתידין לעשות, עכ"ד. ואינו מובן שמקרא מלא הוא (משלי כ"ז א') אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום, ובב"ר (פי ע"ג סי' ט') תפסו על יעקב אבינו ע"ה שאמר וענתה בי צדקתי ביום מחר ממקרא זה, עיי"ש:

ונראה לפרש דהנה במדרש שהקב"ה עצמו שומר ומקיים מצוותיו, ובכן אם אדם רוצה לילך בדרך טובים ולעבוד עבודתו ית"ש הן בתורתו והן במצוותיו כשם שמצוה על כל אדם להיות בעוזרי נפשו, וכמה הפליגו ז"ל בזוה"ק במצוה להיות מתמכי דאורייתא, וכן יששכר וזבולון, וכשמעון אחי עזרי' (סוטה כ"א א), בודאי גם הקב"ה מסייעו ומקיים מצוה זו. אך מובן שכל זה באם הכוונה זכה ונקי לקיים מצות השם לבד, כי השי"ת יודע תעלומות לב, ועל כן הצדיקים דכתיב בהם (תהלים קי"ב) במצותיו חפץ מאד ודרשו ז"ל (ע"ז י"ט א) ולא בשכר מצוותיו, בודאי הקב"ה מסייע להם ומגיעים למחוז חפצם. והנה בש"ס סוטה (י"ד א) דמשה שהתאוה לארץ ישראל וכי לאכול מפרי' הי' צריך אלא כדי לקיים מצוות התלויות בה, ואם כן יכול הי' משה לבוא בזרוע בטענה חזקה שהשי"ת מחויב לסייעו לבוא לא"י לקיים את המצוות התלויות בה, כי תפלתו זכה בלי תערובת כוונה אחרת. וז"ש רש"י אעפ"י שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, היינו שכל רצונם ובקשתם אינו אלא כדי לקיים מצוות השי"ת, ואם כן יש להם לתלות במעשיהם להבא היינו אותם שרצונם לעשות ואעפ"י אינם מבקשים מאת הקב"ה אלא מתנת חנם:

4. RAV NAIM BEN-ELIYAHU – SIR MOSES MONTEFIORE'S WISE HELPER IN ERETZ YISRAEL

לפני מאה וחמשים שנה בא מאנגליה לארץ ישראל הנגיד המפורסם השר משה מונטיפיורי לבקר את ארץ הקודש ולתמוך במוסדותיה. היה ידוע בא"י שעשיר ובעל צדקה זה היה בא לארץ מדי פעם בפעם ומביא איתו מכספו כסף הרבה לחלק לעניים ולמוסדות. המנהיגים בארץ באותו תקופה מינו להשר מונטיפיורי איש אחד מלווה שידריך אותו לאן ללכת ואיפה ללון וכיו. וכאשר היו באים אצלו אנשים, המלווה הזה היה מודיע לו האם באמת הם נצרכים לעזרתו וכמה לתת להם. וכן כשבאו מוסדות הוא היה מודריך אותם האם זהו מוסד ראוי. וכך אדם זה ליווה אותו בכל דרכיו.

בתחילת ביקורו, השר הלך לכותל המערבי ואחרי שנשא תפילה לקח אותו המלווה לבית מלונו בירושלים עיר שהכינו לו מראש. ואז הגיעו אנשים מכל מיני מוסדות וביקשו עזרה וסיוע, וגם באו אנשים פרטיים, כל אחד עם הבעיות והבקשות שלו: זה לגבי חתן וכלה, וזה הגיע לגבי בר מצווה, זה חולה, ואחר צריך עזרה וכהנה וכהנה.

להשר היה ארגו ובו היו שקיות. הוא הוציא את אחת מהשקיות שהיה כתוב עליה "ירושלים" והתחיל לתת כסף מתוכה. למוסד אחד נתן סכום מסוים, וכך היה נותן כספים לכל המוסדות. ואחר כך באו העניים והוא נתן להם עזרה לפי ההדרכה של המלווה שיעץ לו. לפני שנגמרה את כל הכסף מהשקית של ירושלים, אמר השר לאיש המלווה: "אולי אתה צריך משהו? ענה לו המלווה: "לא תודה, אני לא צריך" -- אע"פ שהיה צריך עזרה כמו כולם, אבל אעפ"כ הוא אמר: "תודה רבה, אני לא צריך."

והמשיך העשיר במסעו בא"י ופנה לעיר חברון. ושם חזר אותו הסיפור והמלווה הזה יודע מי צריך יותר ומי צריך פחות. וממשיך ליעץ להשר. מונטיפיורי הוציא שקית, והפעם כתוב עליה "חברון". ולפני סיום השקית שאל את המלווה, "אולי אתה צריך משהו?" ועוד פעם אמר לו המלווה: "תודה רבה, אני לא צריך." הלך לטבריה ולצפת ושם ג"כ אותו הסיפור.

לקראת חזרתו של השר מונטיפיורי לחו"ל, פנה אליו המלווה ואמר: "ראיתי על הפתקים של השקיות שכתוב עליהן ירושלים, חברון, צפת, טבריה. כלומר, את הכסף הכנת לעניי העיירות האלו ולכן לא רציתי לקחת דבר מאחרים. ועל כן רק עתה אני פונה אליך לקבל עזרה ממך ולא מהתרומות שמיועדות לאנשים אחרים." אמר לו השר: "אתה איש חכם, אבל מניין אתה יודע שיש לי עוד כסף?" יש לדעת שבזמנים האלו איש שהיה עשיר היה לו שעון יקר עם זהב ויהלומים - וכך, אמר המלווה להשר "אני לא רוצה לקחת כסף מעניים ונצרכים אחרים - תן לי יהלום אחד משלך." אמר לו השר: "אתה פיקח שאתה פונה אלי באותו אופן" ונתן לו יהלום משלו.

הנמשל הוא שמה היה פונה לה' שהוא רוצה לחיות ולא למות. ויש להבין: הרי יש אנשים חולים שרוצים לחיות, אך מאין ה' יתן להם חיים? אלא "פי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט" (שמואל א, י"ד:ו). רש"י מפרש פה שאין לשון "חננו" אלא מתנת חיים. הצדיקים מבקשים מהקב"ה רק מתנת חיים לפי שאמר לו "וְחַנְתִּי אֶת אֶשֶׁר אֶחָוִי" (שמות ל"ג: י"ט), ואז אמר "ואתחנן". מכאן אנו לומדים שאין מעצור לה' להושיע. ה' קוצב לכל אחד כך וכך ימים ואם אדם חולה אם אין לא עוד חיים הוא לא יחיה. יש אחד שרוצה עושר, הוא נולד במזל של עוני ואין לו כסף לחתן את בניו, מאיפה ה' ייתן לו? טיפש רוצה חכמה, כי הוא נולד טיפש, שכך ה' קצב. אדם שפל רוצה כבוד, רוצה להיות ראש ממשלה. אבל זה לא החלק שלו. אם הוא רוצה משהו יותר ממה שיש לו אולי מישהו אחר יסבול. אבל משה יודע ומבין דברים אלו בעיני רוחו ולכן אמר: 'ריבונו של עולם, אני לא רוצה מתנה מאחרים, אלא מתנה ממך אישית'.

5. RAV ELIEZER BAR-ON – THE DIFFERENCE BETWEEN PAYMENT AND A GIFT

לרוב, אצל מבוגרים, כשמבקשים משהו, זה ברור שיש לזה מחיר... או לפחות תקבל את מבוקשך רק אם "מגיע לך", בזכות ולא בחסד. ולכאורה החוק הזה בודאי קיים גם בעולם הרוחני - לפי הזכויות והמעשים הטובים - התפילה יותר מתקבלת. כשאדם למשל בישיבה או באיזה מהלך רוחני עמוק, בודאי שהוא מרגיש יותר 'בנוח' לערוך את החשבון של 'מה מגיע לי, וביותר צדיקים, מכח צדקותם וכוחם הפנימי יכולים לגזור כביכול והקב"ה יקיים. "וְתִגְזַר אֱמוּנָה וְיָקָם לָךְ" (איוב כ"ב, כ"ח).

אלא שמה רבנו בתחילת הפרשה אינו נוקט בדרך זו, למרות שכנראה, זכויותיו אינן מעטות כלל. משה משתמש בלשון "תחינה", "ואתחנן אל ה'", לשון "חינם". משה אינו מבקש להיכנס לארץ מכח מעשיו וזכויותיו אלא ב"מתנת חיים". מפשט הפסוקים היה אפשר להבין שאין למשה מספיק זכויות כדי להיכנס לארץ - "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה". אך רש"י אומר אחרת ונוקט פה כלל: "אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם." כלומר, משה זכאי להיכנס לארץ, אך בתפילתו הוא פונה להנהגת ה' היחינית. על כך תמה הרבי מקוצק - אם אכן יש למשה זכויות, מדוע עליו להתחנן? אם זכויותיו מספיקות כדי לבטל את הגזרה - הקב"ה היה צריך מעצמו לבטלה!

מסתבר ששנים אלה - הזכות והחינם - הם שתי מערכות של תפילה ובקשה, שני מהלכי חיים, שקשורים ותלויים זה בזה. ישנו מהלך של תנועה, התקדמות, מיצוי כל היכולת האנושית וההגיונית, תיקון מידות, מעשים טובים, כל מה שאפשר כדי להיות זכאים ולא להצטרך למתנת חינם - "יְשׁוּנָא מִתְּנַת יְחִיָּה" (משלי ט"ו, כ"ז) גם ברוח.

אבל עכ"ז יש נקודה שבה עומד אדם ומבין שמכאן והלאה אין הדברים תלויים בו, מכאן זה רק סייעתא דשמיא, רק המתנה ופתיחות למה שיש למציאות בדבר ה' לומר לנו. נקודת זו היא לא פשוטה -- לשים את כל המהלך הטבעי שלנו בצד ולחפש את המתנה.

יש משהו נפלא בלקבל משהו שמגיע לך, שעבדת עליו. הסיבה הפשוטה היא שדבר שאדם השקיע בו הוא נקשר אליו, במהלך החיים מתברר לו ברצונו שזה דבר עצמי לו. המתנה נראית חיצונית לכאורה, היא אינה מגיעה מנקודת העמל אלא נשארת חיצונית. אבל השאלה היא, מי נותן המתנה? כי יכולים להיות גם מצבים הפוכים, אדם עמל ומשקיע אבל לא 'נקשר', לא בטוח שזה המאמץ הנכון והעמל שיקנה לו את מבוקשו. אבל יש נקודה פנימית ונסתרת, תת מודע, ששם ישנה ודאות, שם הדברים מסודרים ומתאימים, זו מתנה, זה לא מגיע ע"י עמל ישיר ויעושר' אלא דווקא ע"י 'עניות' ופניה לנקודה העמוקה ביותר באדם.

ארץ ישראל ועם ישראל הינם חיבור מסוג כזה, חיבור של מתנה, לא רק בגלל הזיעה והדם שנשפכו אלא קודם כל בגלל הבטחה, בגלל חיבור עמוק. השפת אמת מסביר שמה שהיא בחינת תורה - בחינת העמל וההתקדמות, וא"י היא בחינת תפילה - מתנה.